

מעמד הביניים בישראל - מהו?

המחאה החברתית, שהחלה באוגוסט אשתקד והובילה להקמת הוועדה לשינוי חברתי-כלכלי (ועדת טרכטנברג), העלתה לסדר היום הציבורי את מצוקותיו של מעמד הביניים. המוני ישראלים הזדהו עם מטרותיה של המחאה מתוך דאגות ומצוקות משותפות. אולם, אין במכנה המשותף הזה בכדי לאפיין את הקבוצות השונות שתמכו במחאה החברתית, ולהבדיל בין לבין קבוצות אוכלוסייה אחרות, לצורכי ניתוח סטטיסטי, להפקת מידע לצורך קביעת מדיניות ולמעקב אחר השינויים המתרחשים בחברה ובכלכלה.

מהיבט הסטטיסטי נשאלת השאלה: **כיצד מגדירים את מעמד הביניים?** סוגיה זו אינה פשוטה, משום שחלוקת החברה לקבוצות ולמעמדות מהווה גורם רב עוצמה בגיבוש דמותו של הישראלי, ונראה שאף פרט אינו תואם את הפרופיל הסטטיסטי של "הישראלי הממוצע". מצד אחד, ההבחנה בין קבוצות ומעמדות מוסיפה גוונים לפסיפס הסוגוני של החברה הישראלית ולזהות העצמית של כל פרט, שהוא בעל מאפיינים שונים וצרכים שונים, מבחינה דמוגרפית, חברתית וכלכלית. מצד שני, עצם ההבחנה הסטטיסטית בין קבוצות שונות בחברה אינה בגדר חוקי הטבע, אלא מענה לביקוש החברה לצורך תפקוד יום-יומי.

החברה הישראלית היא מודרנית ודינמית, מורכבת מקיבוץ גלויות ומאחדת בתוכה קבוצות ועדות שונות, לכן גם מהיבט הסטטיסטי סביר שיחולו שינויים בהתאם לתמורות שחלות בפני החברה. למשל, החלוקה העדתית של יהודים "מזרחים" ו"אשכנזים" וסיווג הפרט לפי ארץ הלידה שלו או ארץ המוצא של הוריו הפכו לבלתי רלוונטיים בשל נישואי תערובת בין בני עדות שונות ומוצאים שונים, כך שמוצא "מעורב" הופך לשכיח יותר ממוצא "טהור" זה או אחר. כך קרה גם לחשיבות ההפרדה בין עולים לבין ילידי ישראל ולסיווג עולים לפי שנת העלייה; לא רק שילידי חו"ל מהווים כיום רק 28% מהיהודים ושיעורם הולך וקטן עם השנים, אלא שגם מאפייניהם החברתיים-כלכליים דומים לאלה של ילידי ישראל, ודמיון זה הולך ומתחזק עם הוותק בארץ.¹ לצד מאפיינים וסיווגים סטטיסטיים שמתיישנים, נוצרים סיווגים חדשים, שמשקפים את השינויים המתרחשים בחברה. למשל, כפועל יוצא של ייחודיות מאפייני השכלה ותעסוקה ועקב שיעור עוני גבוה בקרב האוכלוסייה החרדית, המדיניות הכלכלית התמקדה בשילובה של אוכלוסייה זו בשוק העבודה. לשם כך נדרשה סטטיסטיקה המפרידה בין חרדים לבין יהודים מרמת דתיות שונה, וכן התמודדות עם סוגיות של הגדרה ומדידה של האוכלוסייה החרדית.²

למעמד הביניים יש כמה הגדרות שונות המתבססות על משתנים כמו: הכנסה, רכוש, עושר ומדדים אינטגרטיביים של מעמד חברתי-כלכלי, כמו משלח יד.

אחת ההגדרות נשענת על תפיסת הקיטוב בהכנסות וקובעת שמעמד הביניים הוא שכבת האוכלוסייה שבין קצוות התפלגות ההכנסות, כך שגודלה תלוי למעשה בהגדרת העניים והעשירים. הגדרה זו מתייחסת לחמישוני הכנסה, כאשר 60% מאוכלוסייה (שאינם בחמישון התחתון ולא בחמישון העליון) הם מעמד הביניים. לפי הגדרה זו, שיעור הפרטים במעמד הביניים קבוע (תמיד 60% מאוכלוסייה) ומה שמשתנה על פני זמן הוא כמות ושיעור המשאבים הכלכליים שעומדים לרשותם.

הגדרה אחרת דוגלת בחלוקת האוכלוסייה ביחס לרמת ההכנסה (הכנסה נטו מתוקנת לגודל משק בית), מסביב להכנסה החיצונית במשק, הקובעת את קו העוני. כך הוגדר מעמד הביניים בנייתו בנק ישראל,³ כאשר

1 מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2011). שנתון סטטיסטי לישראל, מס' 62, ירושלים. לוח 2.22.
2 ראו: רומנוב, ד' ואח' (2011). שיטות מדידה ואמידת גודלה של האוכלוסייה החרדית בישראל. נייר טכני מס' 25. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
3 דוח בנק ישראל 2011, סוגיות במדיניות הרווחה.

כל האוכלוסייה חולקה לארבעה מעמדות על פי הכנסה נטו למשק בית; מעמד נמוך - הכנסת משק הבית היא פחות מ-75% מההכנסה החציונית, מעמד בינוני - 75%-125% מההכנסה החציונית, מעמד בינוני-גבוה - 125%-200% מההכנסה החציונית, מעמד גבוה - מעל 200% מההכנסה החציונית.

לכל הגדרה חסרונות ויתרונות ולכן אין הגדרה אחת המקובלת על כל הכלכלנים, קל וחומר שאין הסכמה בין כלכלנים לבין נציגי תחומים אחרים במדעי החברה, החולקים על הבלעדיות של ההכנסה במדידת ריבוד וקיטוב לצורך קביעת מעמדו של הפרט בחברה המודרנית. לפיכך, אין הסכמה על זהותו של מעמד הביניים ומאפייניו, מלבד העובדה שבמדינות המפותחות מעמד הביניים מהווה רוב באוכלוסייה ונושא על כתפיו את עיקר הנטל הכלכלי.

מטרתו של דוח זה היא לספק תמונה רב-ממדית של החברה בישראל. פרט למדידת פערים כלכליים באמצעות מדדים כספיים, מעמד הביניים (המכונה בפרסום זה "המעמד הבינוני") מוגדר על סמך המדד חברתי-כלכלי שפותח בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.⁴ מדד זה מחלק את הרשויות המקומיות לעשרה אשכולות, על פי 14 משתנים דמוגרפיים, כלכליים וחברתיים, עבור שנת 2006.

תושבי הרשויות המקומיות בשלושת האשכולות הנמוכים של המדד (1 עד 3) הוגדרו כשייכים למעמד חברתי-כלכלי נמוך; תושבי הרשויות שבאשכולות 4 עד 7 הוגדרו כשייכים למעמד חברתי-כלכלי בינוני; תושבי הרשויות שבאשכולות 8 עד 10 הוגדרו כשייכים למעמד חברתי-כלכלי גבוה.

הלוח הבא מציג את התפלגות האוכלוסייה על פי שני מדדים: מדד חברתי-כלכלי שפותח בלמ"ס לעומת חמישוני הכנסה פנויה למשק בית.

התפלגות משקי בית,

לפי מעמד חברתי-כלכלי וחמישוני הכנסה נטו למשק בית, 2010*

סך הכל	מעמד חברתי-כלכלי			חמישון הכנסה נטו למשק בית
	גבוה (8-10)	בינוני (4-7)	נמוך (1-3)	
מספרים מוחלטים				
436,489	23,038	295,708	117,743	1
1,309,062	237,708	944,608	126,746	4-2
436,185	176,412	250,451	9,322	5
2,181,736	437,158	1,490,767	253,811	סך הכל
אחוזים				
20.0	1.1	13.6	5.4	1
60.0	10.9	43.3	5.8	4-2
20.0	8.1	11.5	0.4	5
100.0	20.0	68.3	11.6	סך הכל

* מקור: סקר הוצאות משק הבית 2010.

על פי נתוני הלוח, כשני שלישים (68%) ממשקי הבית בישראל גרים ביישובים במעמד חברתי-כלכלי בינוני, חמישית (20%) ממשקי הבית גרים ביישובים במעמד גבוה, והיתר (12%) גרים ביישובים במעמד נמוך. מאחר שהמדד החברתי-כלכלי של 2006 מוגדר ברמת רשות מקומית, כל תושבי הרשות משתייכים למעשה לאותו מעמד חברתי-כלכלי, על אף השונות הקיימת ביניהם ברמת ההכנסה. זהו המקור המרכזי

4 ראו הודעה לעיתונות מיום 3 בנובמבר 2009.

להבדלים בחלוקת משקי הבית למעמדות לפי ההגדרה הנשענת על המדד החברתי-כלכלי לעומת הגדרה של חמישוני הכנסה למשק בית; למשל, כ-54% (136 אלף מתוך 254 אלף) מהגרים ביישובים במעמד הנמוך אינם משתייכים לחמישון התחתון של הכנסה נטו. כמו כן, 60% (261 אלף מתוך 437 אלף) מהגרים ביישובים במעמד הגבוה אינם משתייכים לחמישון העליון של הכנסה נטו.

על כן, בהסתכלות על הפערים בין פרטים ובין משקי בית לפי מעמד חברתי-כלכלי מצרפי, יש לקחת בחשבון את מטרות ההגדרה ולנקוט משנה זהירות בהסקת מסקנות בהתאם.